

КАНАТОНІМЫ З НАЦЫЯНАЛЬНА-КУЛЬТУРНЫМ КАМПАНЕНТАМ (НА МАТЭРЫЯЛЕ ТВОРАЎ МАСТАЦКАЙ ЛІТАРАТУРЫ)

А.М. Фендзіч, 1 курс, філалагічны факультэт,
навуک. кір. – к. ф.н., дац. Н. П. Лобань

У беларускай лінгвістыцы, на жаль, пакуль няма абагульняльных прац, у якіх бы комплексна аналізавалася роля онімаў (паэтонімаў) у творах мастацкай літаратуры. Наша даследаванне, як мы мяркуем, дасць магчымасць на матэрыяле твораў беларускіх пісьменнікаў розных пакаленняў прасачыць і комплексна апісаць ролю і функцыі онімаў у мастацкіх тэкстах.

Перспектыўным напрамкам даследавання імён нацыянальнай культуры з'яўляецца вывучэнне канатацыйных онімаў. Тэрмін канатацыйны онім быў прапанаваны А.С. Оціным, які падрыхтаваў першы ў славянскай лексікаграфіі “Слоўнік канатацыйных уласных імёнаў” (2004 г.). Пад **канатацыйным онімам (канатонімам)** вучоны разумее “уласнае імя, у якім яго дэнататыўнае значэнне суіснуе з агульнамоўнымі або індывідуальнымі канатацыямі” [1, с. 279].

Пад **ключавымі імёнамі культуры** мы разумеем унікальныя, значныя для нацыянальнай культуры анамастычныя адзінкі, якія могуць акумуляваць культурную інфармацыю і з'яўляцца дыяхранічнымі нацыянальна-культурнымі тэкстамі [2, с. 28]. Такімі ключавымі імёнамі беларускай культуры з'яўляюцца **Францыск Скарына, Еўфрасіння Полацкая, Кастусь Каліноўскі, Рагнеда, Вітаўт** і інш. Дадзеныя імёны валодаюць багатым зместам і цікавай канатацыяй. Напрыклад, у творы У. Караткевіча “Кастусь Каліноўскі” галоўны герой “*утрапёны фанатык*”, “*чалавек каменнай волі, вялікага розуму, таленту*”, “*таленавіты арганізатар*”, “*і ваявода, і трасца, і хвароба, і паэт... І акадэмік, і герой*” і інш. А ў творах “Напісанае застаецца” і “Судны дзень Скарыны” Францыск Скарына “*міласнік навукі і мудрасці*”, “*доктар мастацтваў*”, “*кніжнік і фарысей*”, “*хросны бацька літар*”, “*нібы бог-тварыцель*” і інш. Еўфрасіння Полацкая “*хрыстова нявеста*”, “*княгіня*”, “*настаўніца роднай зямлі*”, “*патранеса Беларусі*”, “*плод малітвы*”, “*заступніца Беларусі*”.

Канатацыйныя онімы ў творах мастацкай літаратуры выкарыстоўваюцца як выразныя сродкі адлюстравання рэчаіснасці, якія перадаюць нацыянальны каларыт, а таксама індывідуальна-аўтарскую афарбаванасць, узбагачаную традыцыямі і вопытам літаратурнага анамастыкону папярэдніх часоў, спецыфікай літаратурнага жанру і нават канкрэтнага твора.

Крыніцай моўнага матэрыялу стала картатэка, у якую ўключаны канатацыйныя онімы нацыянальнай культуры з твораў беларускіх пісьменнікаў самых розных жанраў, пераважна А. Лойкі, У. Арлова, А. Петрашкевіча, У. Караткевіча, А. Дударова, К. Тарасава, А. Куляшова, А. Якімовіча, М. Арочкі, Т. Бондар і інш.

Усім вядома, што канатацыі маюць цесную сувязь з пэўнымі асацыяцыямі. Падчас даследавання быў праведзены вольны асацыятыўны эксперымент, у якім удзельнічалі студэнты (філалагічны факультэт) Беларускага дзяржаўнага

педагагічнага ўніверсітэта з мэтай выявіць, якія асацыяцыі выклікаюць канатацыйныя онімы нацыянальнай культуры. Будучым педагогам было прапанавана адзначыць тыя асацыяцыі, якія ўзнікаюць на імёны **Еўфрасіння Полацкая, Францыск Скарына, Рагнеда, Кастусь Каліноўскі і Вітаўт**. Так, паводле вынікаў асацыятыўнага эксперыменту, Францыск Скарына паўстае “хросным бацькам літар”, “сонцам маладзіковым”, “мысліцелем”, “асветнікам”, “першадрукаром”, “сімвал беларускай культуры”, а Кастусь Каліноўскі – “годны сын Беларусі”, “паўстанец-рэвалюцыянер”, “бунтаўшчык”, “рыцар свабоды”, “дзіця сусветнай рэвалюцыі”, “главар бунтуючых рабоў”. Еўфрасіння Полацкая – “унучка Чарадзея”, “апякунка зямлі беларускай”, “сонечны прамень”, “вялікая княгіня”. Вітаўт – “мудры і дальнабачны палітык”, “мужны і смелы ліцвін”, “міратворца”, “князь вялікіх ратных сіл”.

Матэрыялы даследавання можна выкарыстаць пры стварэнні новага пакалення навучальных дапаможнікаў па лексікалогіі, анамастыцы і стылістыцы беларускай мовы, а таксама на ўроках гісторыі Беларусі і беларускай літаратуры.

Прыклад выкарыстання канатацыйных онімаў на ўроку вывучэння жыцця Рагнеды. Усім вядома, што дзецям бывае цяжка запомніць нейкія звесткі аб жыцці гістарычнай асобы і потым узнавіць іх. Зрабіць гэта нам дапамогуць канатацыйныя онімы: *Рагнеда – дачка крывіцкага князя – палачанка – Гарыслава – вечная парадзіха – гардыня недаступная – Анастасія – першая на Русі манашка*. У кожным оніме закладзены пэўны сэнс і, канешне, канатацыйная афарбоўка, што дае магчымасць больш дасканала засвоіць матэрыял. Такія рады канатацыйных онімаў дазваляюць не толькі змясціць і перадаць больш інфармацыі, а і цікава падаць урок.

Такім чынам, вынікі даследавання сведчаць аб тым, што культурна-значныя імёны не знікаюць бяследна з памяці этнаса – яны захоўваюцца ў сучасных імёнах, прозвішчах, а таксама ў творах мастацкай літаратуры. Менавіта там яны набываюць новае, яскравае, эмацыянальна-ацэначнае значэнне. Даследаваныя онімы маюць шырокую вядомасць, уваходзяць ў кагнітыўную базу большасці носьбітаў беларускай мовы і культуры.

Літаратура

1. Отин, Е.С. Развитие коннотонимии русского языка и её отражение в словаре коннотонимов / Е. С. Отин // Избранные труды по языкознанию. — Донецк, 1999. — С. 279–285.
2. Гурская, Ю. А. Древние фамилии современного белорусского ареала на славянском и балтийском фоне : монография / Ю. А. Гурская. – Минск : БГПУ, 2007. – 360 с.
3. Шур, В. В. Анамастычная лексіка ў мове беларускай мастацкай літаратуры : дыс. ... докт. філ. навук : 10.02.01 / В. В. Шур. – Мінск, 2003. – 219 с.